

Mitä tehdä, kun lapsella on haastavaa käyttäytymistä

Syitä, haastavan tilanteen purkaminen ja muuttaminen

Oili Sauna-aho

Neuropsykologian erikoispsykologi, PsL, asiantuntijapalvelun päällikkö

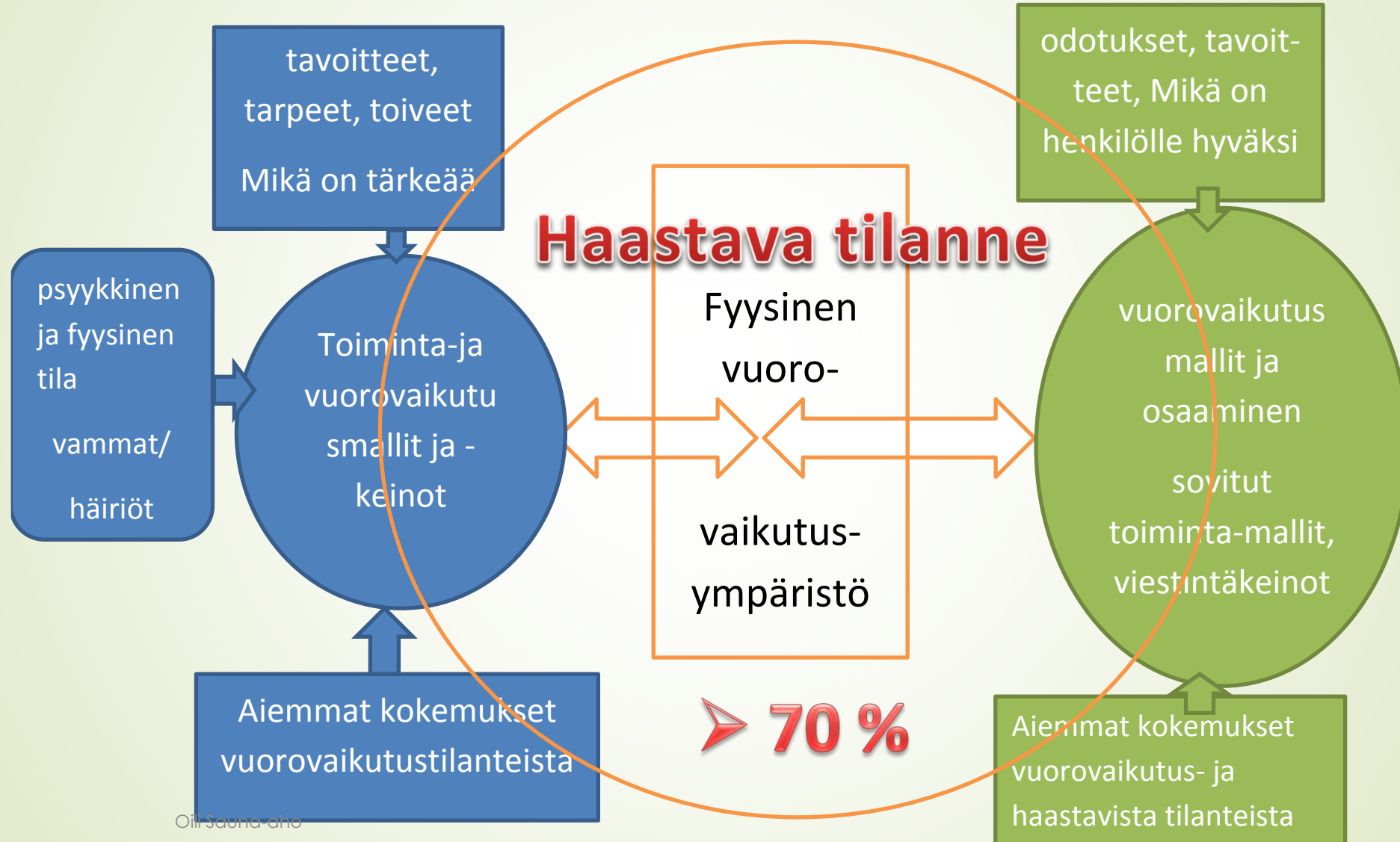
Eteva ky

Haastavan käyttäytymisen syytekijöitä

- ▶ Haastavan tilanteen syntymiseen vaikuttavat myös paljon muut tekijät – kehitysvammaisilla henkilöillä yleisesti yli 70 % haastavista tilanteista aiheutuu vuorovaikutuksen tavalla tai toisella epäonnistumisesta (Einfeld & Emerson 2011)
- ▶ Vain noin 10-15 % johtuvat ns. "sisäsyntyisistä" syistä (esim. psyykkisestä häiriöstä suoraan)
 - ▶ Psyykinen häiriö voi altistaa haastaville tilanteille, mutta harvoin suoraan aiheuttavat niitä

Vammaisen henkilö

Lähi-ihmiset

Psyykkiset ja fyysiset vammat ja häiriöt, joilla on vaikutusta vuorovaikutustilanteessa

- ▶ Lapsilla, joilla on AS, on usein myös (esim. Summers J. ym. 2008):
 - ▶ hyperaktiivisuutta eli motorista levottomuutta, keskittymisvaikeuksia
 - ▶ kommunikaatio-ongelmia – puhetta ei ole ollenkaan tai se on vähäistä
 - ▶ vuorovaikutuksen ongelmia, jopa autisminkaltaisia piirteitä varsinkin nuorempana
 - ▶ vaikea älyllinen vamma
- ▶ Aistitiedon käsittelyn poikkeavuuksia (esim. ääni-, haju-, näkö-, tunto- ja liikeaistimusten poikkeavaa tulkintaa)
- ▶ Em. Monet altistavat haastavaan käyttäytymiseen
- ▶ Liikkumiskyvyn vaikeudet – vaikea toimia ilman toisen apua
- ▶ Lisäksi tulee muistaa somaattisten sairauksien, epilepsian, kivun, väsymyksen, nälän yms. tuntemusten vaikutukset käyttäytymiseen

Aggressiivisuus

- ▶ Kuuluu normaaliin kehitykseen – kehityksen myötä opitaan normaalisti kontrolloimaan käyttäytymistä
- ▶ Kieli tärkeä kontrollointikeino – puhumisen ja muun viestinnän kautta voi ilmaista tarpeitaan, ajatuksiaan ja mielipiteitään paremmin hyväksytyllä tavalla
- ▶ Normaali kehityksen myötä opitaan käyttäytymisen seuraukset, mitä voi ja kannattaa tehdä – tämän oppimiseksi lapsi tarvitsee malleja siitä, miten kannattaa käyttäytyä ja myös selkeää palautetta omasta käyttäytymisestä
 - ▶ Tukan vetäminen – voi olla aluksi kiva leikki pienellä lapsella, mutta sen tilalle on opittava parempi tapa ilmaista haluaan esim. tehdä yhdessä asioita
- ▶ Eri tutkimuksissa AS:ssa aggressiivisuuden esiintyvyys vaihtelee 10-100 %

Aggressiivisuuden ja haastavan käyttäytymisen muotoja AS:ssa

- Toisia kohtaan kohdistuvaa aggressiivisuutta: lyöminen, potkiminen, raapiminen, nipistäminen, pureminen, tukan vetäminen, tarttuminen
- Ympäristöön kohdistuvia: esineiden heittäminen, rikkominen, esineiden repiminen, osien hajottaminen
- Itseen kohdistuvaa haastavaa käyttäytymistä?

Kommunikoinnista

- AS:ssa puhuttu kieli puuttuu tai on kovin vähäistä – pitää löytää muita keinoja ilmaista itseään ja tulla ymmärretyksi
- Kommunikointikeinon valinnassa tulee huomioida myös muu ajattelun kehityksen vaihe ja taso
 - Jos älyllinen kehitys jää alle 2 vuoden, voi kuvien käyttö olla liian vaativaa, mutta valokuvat ja esineet ja sovitut toiminnot voivat toimia keinoina, samoin yksinkertaiset kommunikointilaitteet – edellyttää syy-seuraus-suhteen ymmärtämistä
 - Jos älyllinen kehitys on lähempänä 3 vuotta (ns. symbolifunktio on kehittynyt), löytyy kommunikointiin jo enemmän vaihtoehtoja, esim. erilaiset kuvakommunikaation ja tietokoneen käyttö

Kommunikoinnin merkitys

- Jos lapsi ei pysty ilmaisemaan tarpeitaan toisille ymmärrettävällä tavalla – hän turhautuu ja käyttää niitä keinoja, joita osaa käyttää ja jotka on kokenut tehokkaiksi - aggressiivisuus yleensä huomataan ja siihen reagoidaan
- Pitempään jatkuessa toimintamallin poisoppiminen ja uuden oppiminen on aina työlästä ja vaatii ympäristöltä sitkeyttä ja yhdenmukaisia toimintamalleja

Hyperkineettisyys (motorinen yliaktiivisuus) ja tarkkaavuudenvaikeudet

- Normaalisti tarkkaavaisuus kehittyy vähitellen vauvasta alkaen ja sen kehityksessä myös kielen kehityksellä on suuri rooli – kieli ja ajattelu ohjaa tarkkaavaisuuden kohdetta
- Motivaatiolla on myös suuri merkitys tarkkaavaisuuden säilymisessä
- Oman toiminnan ohjaaminen kehittyy myös leikin ja mallin kautta vähitellen noin 1,5 v. eteenpäin
- Ympäristö voi vaikuttaa paljon tarkkaavuuteen: ärsykkeiden oikea määrä, fyysisesti oikeankokoinen tila, oma "rauha", aikuisten ohjaus ja mielenkiintoinen tekeminen auttavat keskittymistä
- Fyysisillä tekijöillä (väsymys, nälkä, sairaudet) on suuri merkitys jaksamisessa
- Epilepsiaan usein liittyy tarkkaavuuden vaikeuksia

Aistitiedon poikkeava käsittely

- Eri aistien kautta tuleva tieto voi jäsentyä normaalista poikkeavalla tavalla
- Voi olla alireagointi ärsykkeeseen (esim. tunto), jolloin yleensä lapsi hakee tämän alueen ärsykeitä esim. puree, ei pysty säätelemään voimaansa, hyppii tai pyörii
- Voi olla ylireagointia (esim. ääni), jolloin lapsi pyrkii välttämään ärsykeitä tai käyttäytyy haastavasti esim. huutaa, lyö, lähtee pois, laittaa kädet korvilleen, menee piiloon
- Ärsykkeet voivat aiheuttaa myös "kohinaa", jolloin aivot eivät pysty erittelemään eri tietolähteitä, vaan päässä on ärsykkeiden tulva, mikä vaikeuttaa keskittymistä ja tärkeisiin asioihin oikein reagoimista
- Aistiärsykkeiden poikkeavan käsittelyn tunnistaminen vaatii usein käyttäytymisen havainnointia eri tilanteissa
- Myös aistitiedon käsittelyyn vaikuttaa asioiden, tilanteiden, henkilöiden tuttuus, tilanteen turvallisuus ja yleinen vireystila

Vuorovaikutuksen ongelmat

- Yleensä tällä tarkoitetaan vaikeutta ymmärtää sosiaalisia tilanteita ja oppia toimimaan sosiaalisesti sopivalla tavalla ikätasoaan vastaavasti
- Osalla AS-lapsista voi olla myös autismi. Diagnosointi edellyttää kuitenkin tarkkaa havainnointia, koska varsinkin vaikeasti älyllisesti kehitysvammaisella henkilöillä kommunikoinnin ja tarkkaavuuden ongelmat voidaan tulkita autismiksi
- Kuntoutuksessa käytetään hyvin samoja keinoja kuin muutenkin haastavan käyttäytymisen kohdalla, mutta erityisesti aistitiedon käsittelyn ongelmat korostuvat ja tulee huomioida

Mielenterveyden häiriö?

- ▶ Mikäli käyttäytymisessä tapahtuu selvä muutos, on aiheellista analysoida, mistä muutos johtuu
 - ▶ Elämänmuutos (ympäristön, henkilöiden vaihtuminen)
 - ▶ Liialliset tai liian pienet vaatimukset
 - ▶ Lapsen toimintamahdollisuudet – vastaavatko lapsen tarvetta?
- ▶ Mielenterveyden häiriötä on usein vaikea erottaa muista tekijöistä johtuvista käyttäytymisen muutoksista, koska myös mielenterveyden häiriö voi ilmetä kasvavana levottomuutena, itseen tai muihin kohdistuvana aggressiivisuutena, univaikeuksina jne.
- ▶ Lääkitystä voidaan käyttää todettaessa mielenterveyden häiriö tilapäisesti tai pitempiaikaisena muiden keinojen ja tukien (toimintamallien muuttaminen, kommunikaation parantaminen jne.) ohella (esim. risperidoni, aripipratsoli)

Miten vaikuttaa käyttäytymisongelmiin

- ▶ Pyritään vaikuttamaan olosuhteisiin siten, että lapsen vammat altistaisivat mahdollisimman vähän käyttäytymisongelmiin
- ▶ Pyritään korvaamaan häiriökäyttäytyminen uudella toimintamallilla, joka on hyväksyttävämpi ja myös auttaa henkilöä itseään saavuttamaan paremmin tavoitteensa
- ▶ "pakon" vähentäminen
- ▶ Poistetaan häiriökäyttäytymisen hyödyt ja palkkiot
 - ▶ esim. avustajan lyöminen – saa ruokaa nopeasti,
 - ▶ yritys purra opettajaa – rauhallisempi paikka luokassa,
 - ▶ terapeutin nipistäminen – ei tarvitse nousta pyörätuolista)
 - ▶ mitä AS-henkilö sanoisi, jos voisi puhua esim. " minulla on hirveä nälkä", " en halua lajitella tikkuja laatikoihin", " olen väsynyt, enkä jaksa kävellä"
- ▶ **Huomioi lapsen vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet – näin löytyy usein keinoja, jolla häiriökäyttäytyminen voidaan korvata ja vuorovaikutuksesta tulee positiivisempaa**

Käyttäytymisen ja tilanteen analysointi ja muuttaminen

- Valitaan ja määritellään ongelmakäyttäytyminen (esim. karkailu) ja kirjataan ylös, milloin ja missä tilanteissa käyttäytyminen esiintyy:
 - Keiden kanssa ilmenee,
 - missä toiminnassa,
 - mihin aikaan päivästä,
 - mikä on lapsen tunnetila,
 - mitkä ovat mahdolliset varoitusmerkit
- Käytännössä havainnoidaan tilanteita useamman päivän ajan:
 - kuinka usein tapahtuu
 - kauanko tilanteet kestävät
 - Käyttäytymisen voimakkuus

Päivä, aika kirjaaja	Tilannekuvaus	Laukaiseva tekijä	Käyttäytymine n	Seuraus (mitä tapahtui välittömästi käyttäytymisen jälkeen)	Mistä käyttäytymine n ehkä johtui?
	Öili Sauna-aho				14.6.2014

Toiminnallinen käyttäytymisanalyysi

- ▶ Taustatekijät – tilannetekijät
- ▶ Tilanteessa käytöshäiriötä edeltävät tekijät
- ▶ Käyttäytymismallia ylläpitävät tekijät (seuraukset) Esim. lopettaa epämieluisan tekemisen, saa huomiota, pääsee jonnekin minne haluaa tai saa jotain mistä pitää tai saa aistikokemuksia esim. repiminen
- ▶ Käyttäytymishäiriön syy – miksi lapsi käyttäytyy niin?
 - ▶ Kommunikoinnin vaikeudet?
 - ▶ Vuorovaikutuksen tarpeet?
 - ▶ Vaatimustaso oikea?
 - ▶ Toiminnan mahdollisuudet/lepo
- ▶ Tämän jälkeen tehdään suunnitelma siitä, miten tilannetta muutetaan
- ▶ Otetaan uusi toimintamalli käyttöön ja seurataan sen toimivuutta riittävän pitkään – yksi tai kaksi kertaa ei riitä!

Tärkeää muistaa kun yritetään muuttaa toimintatapaa/mallia

- Positiivinen palaute on aina tehokkaampi tapa muuttaa toimintatapaa (ei rankaisemalla vaan palkitsemalla) – lasta kiinnostavat asiat, tekemiset ovat parhaita palkintoja
- Tarvitaan riittävästi toistoa ja sitkeyttä
- Älä yritä muuttaa montaa asiaa yhtä aikaa
- Kaikki pitävät kiinni sovituista toimintatavoista
- Huolehdi myös omasta jaksamisesta! 😊

Lähteitä

- ▶ Summers J. ym. (2008) Behavioural problems in Angelman syndrome. Journal of Intellectual Disability Research, vol 39; 2; 97-106
- ▶ Emerson, Eric & Einfeld, Stewart (2011), Challenging behaviour, Cambridge University Press
- ▶ Paljon tietoa englanniksi löytyy Kanadan Angelman syndrooma säätiön nettisivuilta: www.angelman.org